

KÜLÖNFÉLÉK.



Nagyjaink emlékezete.

A magyar nemzet kegyelete történelmünk nagy alakjai iránt háromszorosan nyilvánul meg e napokban gyorsan egymásután. Szept. 18-án Zilahon báró *Wesselényi Miklós* szobráról hull le a lepel s a múlt századi reform-korszak erdélyi rettenthetetlen hős vezérének érez-alakja ékesen szólóan fogja ábrázolni mindenha a szabadság, egyenlőség és testvériség szent ígéit, Fadrusz szoborműve ama genialis jelképezésével, hogy a büszke főúr kezét nyújt a szegény parasztnak s magához emeli őt.

Szept. 19-én *Kossuth Lajosnak*, újabb történetünk legnagyobb alakjának, a modern Magyarország megalkotójának, születés napja századik évfordulóját ünnepli a magyar nemzet apraja-nagyja, szent kegyelettel, a hazafiság oltára előtt egygyé olvadt szívvel és lélekkel.

Okt. 12-én a legnépszerűbb magyar király „*Mátyás* az igazságos“ lovasszobrát leplezik le szülővárosa Kolozsvár piacán, nagy ünnepséggel, hogy hirdesse a magyar állam egykori dicsőségét, nagyságát, hatalmát s lelkesítse, buzdítsa a késő utódokat nagy tettekre, hazaszeretetre, mert

„Csak törpe nép felejteth őt nagyságot,
Csak elfajúlt kor hős elődöket;
A lelkes eljár őse sírlakához
S gyűjt régi fénynél új szövétneket!“

A miriszlói csata emlékoszlopa. Nagy-Enyed szomszédságában, Miriszló és Maros-Déce határán, a Maros sík lapályán, hol most a vasútvonal vezet Felvincz és N.-Enyed között, 1600. szept. 18-án nevezetes csata vívatott, melyben az erdélyi fölkelő nemesség Borbély György vezérlete alatt és Básta segédcapataival megverték az oláh Mihály vajdát, a ki ravasz fondorlattal és a fellázított székelyek segítségével, egy évvel azelőtt betört Erdélybe s Báthory Endre bíbornokfejedelmet (Nagy-Szeben mellett Szent-Erzsébetnél) megverte és Erdélyt leigázta. A zsarnok uralmát az erdélyiek a miriszlói csatával döntötték meg, az oláh vajdát seregével kiverték s Erdélyt felszabadították. Ennek a nevezetes ütközötnek színhelyén az Alsó-Fehérmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Egyesület emlékoszlopot állított s ennek felavatását f. é. szept. 14-én tartotta meg, Nagy-Enyed, és Gyulafehérvár tanulóifjúságának és a szomszédos községek lakosságának részvételével. Az ünnepet Máros-Déce és Miriszló községek dalkara nyitotta meg a Hymnusszal, mire Csató János, ny. alispán, társ-elnök a szobor történetét adta elő, s Török Bertalan orsz. képviselő a csata történetét mondta el. Erre a szobrot átadták a vármegye gondozása alá és Sándor miriszlói ref. esperes szép beszédet intézett a közönséghez a történeti emlékek kegyeletes tiszteletére és hazaszeretetre buzdítva, és imát mondott a hazáért. Az ünnepélyt a Szózat éneklésével fejezték be. Az emléket a zalatnai kőfaragó iskola növendékei készítették. Az obeliszk öt méter magas, tetején egy urnából a kegyeletet ábrázoló lángok emelkednek, négy oldalán jelképes domborművek vannak s a csatára vonatkozó felírat olvasható.

Az országos jelentőségű csata emléke megérdemelte volna, hogy felavatása országos ünnepélyvel történjék.

A Siculicidium emléke. A mádэфalvi veszedelem emlékoszlopa elkészült s Mádэфalva határában (a vasutállomás közelében) hirdeti annak a gyászos emlékü székely öldöklésnek emlékét, melyet a bécsi kormány eszközei 1764. jan. 7. a székely határórség erőszakos szervezése alkalmával, a székelyek ellenállásának megtörése érdekében véghezvittek. A hatalmas kőkockákból emelt obeliszk tetején turul madár terjeszti ki repülésre szárnyait. Az emlék oldalán felírat hirdeti a Siculicidium történetét. Az emlék felavatását Csíkvármegye közönsége még ez ősz folyamán kívánja megtartani.

Szilágyvármegye monographiája, melyet Szilágyvármegye törvényhatósága megbízásából dr. *Petri Mór* írt, II. és III. kötete jelent meg nem régen. Az I. kötetben a nagyérdemű író a vármegye általános történelmét mondotta el; a II. kötetben a várak, birtokosai és Zilah története foglaltatik; a III. kötet a községek történetét tartalmazza betűrendben A—K-ig, melynek folytatása a következő kötetben következik majd. A várak között szerepel Aranyos vára, Cseh vára. Hadad, Kövesd, Somlyó vára, a krasznai uradalom, Valkó

vára, a tasnádi uradalom, s a különköző kastélyok és udvarházak. A várak urai között nevezetsek a Bánfi, Báthori, Drágfi, Gyulafi, Kusalyi Jakesi, Kemény család és Lónyai Anna, végül a Wesselényiek. E kötethez egy nagyon érdekes oklevél hasonmása van csatolva: Báthori István lengyel király és erdélyi fejedelem adománylevele Hadad váráról és uradalmáról, legkedvesebb hívének Wesselényi Ferencnek 1584. márcz. 6. Vlnán kelteve. A III. kötetben 244 község leírása és története foglaltatik. A hatalmas munka minden dicséretnél ékeesebben szólóan hirdeti írójának kiváló érdemeit.

Az erdélyi szászok oklevéltára. (Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen) III. kötete jelent meg nem rég, a mely az 1391. és 1415. évek közti okleveleket tartalmazza, szám szerint 526-ot, az 1260-tól 1785. számig. Ezt a kötetet is, mint az előbbieket *Zimmermann* Ferencz. a szebeni levéltár jeles igazgatója szerkesztette, *Werner* Károly és *Müller* György segédkezésével. A szerkesztőnek főtörekvése volt az eredetiről vagy a legjobb forrásból közölni az okleveleket. Az oklevelek nagy része a szász egyetem nagy-szebeni levéltárból (75), a bpesti orsz. levéltárból (68), a nemzeti múzeumból (29), Kolozsvár város levéltárból (48), Brassóból (41), s a mvásárhelyi Teleki levéltárból (29), az erdélyi szász és magyar városok s magánosok levéltáraiból vannak összekeresve. 249 olyan oklevél van ezek között, melyek eddigelé vagy nem, vagy csak részben voltak ismeretesek. Már ez a körülmény magában megszabja a kötetnek rendkívüli tud. becsét, a mit fokoz az a szigorúan tudományos módszer, melyet a szerkesztő az oklevelek közlésénél követ. Az okleveleket tartalomkivonatok (registak) előzik meg s nemesak az oklevelek lelőhelye van adva, hanem az is, hogy hol jelentek meg előbb, a melyek már előbb is kiadattak. Az oklevéltárt gondosan készített névmutató és öt tábla pecséttrajzokkal fejezi be. A vaskos kötet (nagy 8-adr. 763 l.), az erdélyi szász honismertető egyesület (Verein für Siebenbürgische Landeskunde) kiadványa, megjelent N.-Szebenben 1902.

Romániai történészek és régészek kirándulása Hunyadmegyébe. A romániai történelmi és földrajzi társulat, s a bukaresti orsz. régészeti múzeum képviselői, szám szerint 31-en *dr. Tocilescu* G. György egyet. tanár, hírneves régész vezetése alatt a nyár folyamán tanulmányúttat tettek Hunyadvármegyébe, a hunyadvármegyei tört. és rég. társulat dévai múzeumának és várhelyi ásátásainak s a Hunyadiak emlékeinek megtekintésére. A látogatás részben gróf *Kuun Géza* dr. pár év előtti romániai látogatásának viszonzásául is szolgált. Az expedíció tisztán tudományos jellegű volt, de így is alkalmat adott a külföldi vendégeknek meleg rokonszenves fogadására s bennök a barátságos érzelmek fokozására. A társaság, melyben előkelő urak, senatorok mellett 3 diákisasszony és 17 egyetemi tanuló volt, jul. 4-én este érkezett Dévára,

a hol magán szállásokon helyeztettek el. Jul. 5-én reggel legelőbb is a dévai várhegyre mentek fel s gyönyörködve szemlélték a vár fokáról kinálkozó remek panorámát. Onnan lejőve a vármegyeház dísztermében megnézték Pataky László festményét: Hunyadi János harcza indulását. Innen a múzeumba mentek, mely mithra- emlékekben ezidő szerint páratlan s Sarmizegethusa szobrászati emlékeinek gazdag tárháza. Ebéd után magán fogatokon Maros-Németibe, a gyöngéledő gróf Kuun Géza meglátogatására rándult ki a társaság, a hol a kastély ismert vendégszereteten kívül nagy szellemi élvezet is kínálkozott, mert tudva levő, hogy a nagytudományú gróf és anyai ági ősei a gr. Gyulaiak a kastély parkjában egész külön római múzeumot hordtak össze a maros-németi és a szomszédos vezeli határból kiásott római emlékekből. Tocilescu a híres római táborhelyet is megtekintette M.-Németiben. A vendégek a park terebélyes fái alatt rendezett lakomán a legnagyobb tisztelettel adtak kifejezést a gróf Kuun Géza tudományos és hazafiúi érdemeinek. Dévára visszatérve, vonatra ültek s jul. 5-én éjjel Vajda-Hunyadra mentek. Másnap (jul. 6.) Hunyadi János várakát, a vasgyárat és a Mátyás király által az oláhok és ráczok (dilecti nostri Olachi et Rasciani) részére épített (most g. kath.) templomot tekintették meg. Tocilescu Téglás Gáborral kocsin útba ejtette a kaláni kőfürdőt is, melyet még a dákok áshattak. V.-Hunyadról Hátszegre ment a társaság vonaton s innen Várhelyre, Sarmizegethusa romjaihoz kocsizott ki, a hol bejárták a terjedelmes castrumot s megnézték a római emlékeket, mozaikpadló maradványokat stb. Jul. 7-én indultak a határszél felé, Krivádia, a római őrtorony, a Boli barlang (Cetatye Boli) mellett Petrozsénybe, hol a kőszénbányákat nézték meg. A közébédén ismételten őszinte elismeréssel adóztak a szíves vendéglátásért s Magyarország és Románia testvériségére ürtettek poharat. A romániai vendégek a legszebb emlékekkel tértek vissza a szurduki szoroson át hazájukba.

Mi volt a „pribék“ Gyöngyösinél? Nem ismerjük eléggé hazánk történelmét, tehát igen természetes, hogy régibb költőink és történetíróink magyarázásában minduntalan tévedünk s mikor mások botlásán igazítani akarunk, magunk is elhajítjuk a súlykot épen olyan meszszire.

Kiss Ernő pl. a M. Nyelvőr XXVIII. évfolyamában Ekker J. Szendét, ki a megelőző évfolyamban Gyöngyösi István nyelvét rendszerezően tárgyalta, ilyen helyreigazításban részesíti:

„*Pribék személy.* Ekker. Nyr. 27 : 562. úgy magyarázza, hogy *szolga személy.* Értelme azonban inkább: *gaz, aljas.* Kemény János II. 2. 47. 1—3. így van:

A Chám is elfogván tölünk Vezérünket,
Pribék személyek is elhagyván rendünket,
 Győzi a nagy erő fáradt seregünket.“

Nyr. XXVIII. 310.

Ha Gyöngyösi idézett helyét vizsgáljuk, azonnal észre kell vennünk, hogy *pribék* nála is egyszerűen csak szökevényt jelent, mint a XVI—XVII. század történetíróinál általában *pribéknek* nevezték azt, ki a pogány vagy keresztény félt elhagyva, a másik pártra állott.¹ A ráczok, oláhok s a délvidék többi lakói nagyon könnyen vállalták e szerepet. Ma renegátnak mondanák az ilyen a mai románok. S e helyen eszünkbe ötlik a költő kérdéses helyének egyedül igaz értelme:

Pribék személyek is elhagyván rendünket,
Győzi a nagy erő fáradt seregünket.

Ezek a *személyek*, kik a veszedelemben forgó erdélyi serget hűtlenül elhagyták, a havasali vajda zsoldos katonái voltak, mint ez Szalárdinál s más egykorú történetírónál világosan kitűnik. Ámde Kiss Ernő a Gyöngyösi „eredeti kéziratából“ idézi a *pribék személyeket* a Nyelvőrben. Ugy vélem, ha a figyelmes közlő szemei nem csalnak, akkor az alvó Homerostól kell fölebbezzünk. A gondatlan másolat nem igazolhatja a léha, üres tartalmat.

Kanyaró F.

A debreczeni grammatika szerzőiről. A kolozsvári unitárius főiskolai könyvtár könyvei közt az 1795-ben kiadott debreczeni *Magyar Grammatika* táblájának belső felén a kiadók kézirati ajánlása áll e szavakkal: „*T. s. Nagy Érdemü Szatmári Pap Mihály Prof. Urnak. Görög és Kerekes.*“ (Könyvtári jegye a könyvnek: Y. VII. 4.)

Alább Szatmári Pap M. kolozsvári ref. professor kezével: „Egyik Auctora volt ezen Grammatikának már néhai Debreczeni Püspök T. T. Hunyadi Ferencz Úr, ki megholt S.-Patakon 7-a Julii 1795. az examenben kolikában. Lásd a *K. Archivarius* elein.“

Kazinezy Ferencz „*Magyar régiségek és ritkaságok*“ (Pest, 1808.) I. kt. „utóírást“ 30—31. lapján nem említi a titkos szerzők közt Hunyadi nevét. Ő csak Domokos Lajost, Szikszay Györgyöt s „mostani Superintendens Benedek Mihály urat“ sorolja fel, mint a grammatica dolgozóit. A redactortól vett értesülése szerint Domokos társainak tudta nélkül küldte sajtó alá a toldozva-foldozva készült munkát, tetszése szerint változtatván azon. A Szatmári P. M. följegyzése tehát hozzájárul az eredet kérdésének tisztázásához.

K. F.

Bírálati jelentés

a Kovács Sámuel-féle ballada-pályázatról.

Az Erdélyi Muzeum-Egylet bölcsélet-, nyelv- és történettudományi szakosztályának ig. választmánya részéről f. é. jun. 3-án 98. sz.

¹ Vesd össze Esterházy Miklós nádor levelével, mit a budai basának írt:

„A lator pribékek, kik innét négygyé vágás, fővétel és kerék vagy akasztófa elől szöktek be s az a hitnek kedvejért.“ (A török várakba.) *Történelmi Tár.* 1899. 569.